

Territori

Patrimoni natural i projecte de ciutat a Torroella de Montgrí-l'Estartit

Moisès Jordi, Obdúlia Gutiérrez i Isabel Salamaña

FOTOGRAFIES DE MOISÈS JORDI

La bassa del fra Ramon,
prop de la Pletera, forma part
dels Aiguamolls del Baix Empordà.

En els últims anys hem assistit a l'aparició de nombrosos processos de desenvolupament local basats en la valorització de les especificitats del territori. Un exemple d'aquest fet el trobem al municipi de Torroella de Montgrí-l'Estartit, on la promoció dels espais naturals ha esdevingut un element clau en el projecte de ciutat, ja que ha permès redefinir el model turístic i avançar en la restauració i protecció del patrimoni natural. No obstant això, en un entorn tan massificat a causa del turisme, cal tenir especial prudència a l'hora d'exercir aquesta promoció, ja que, en cas contrari, es poden multiplicar els impactes ambientals a causa de la sobrefreqüentació i l'execució d'actuacions poc adaptades a l'entorn. L'Agenda 21 del municipi, finalitzada a principi de 2003, ha evidenciat la necessitat de fer compatible l'ús i la protecció dels espais naturals per garantir que continuïn tenint un paper clau en el projecte de ciutat.

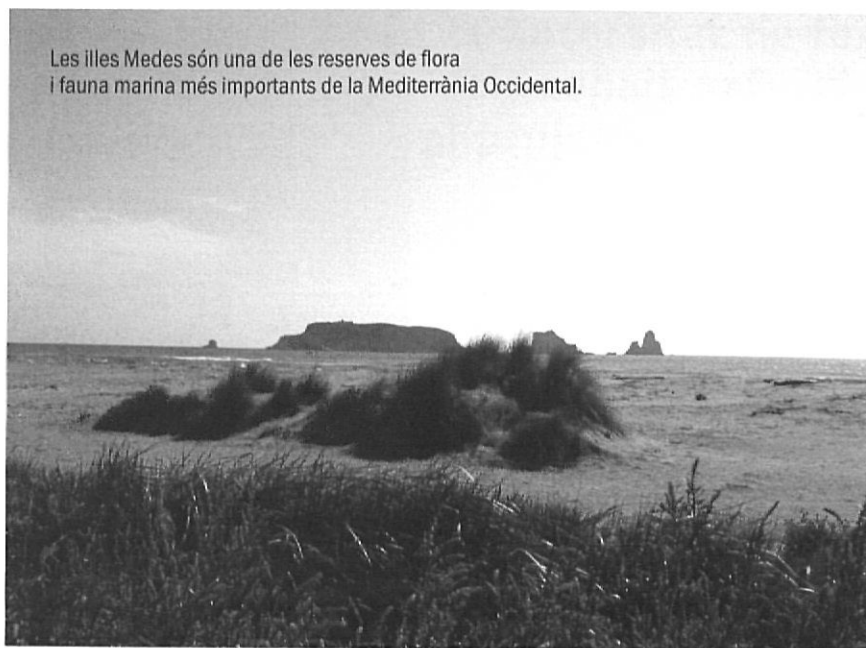
El patrimoni natural i la redefinició del model turístic

Torroella de Montgrí-l'Estartit és, sens dubte, un dels municipis catalans amb un patrimoni natural més ric i divers, resultat de l'entorn privilegiat que ofereixen el massís del Montgrí i la plana al·luvial del Baix Ter. Actualment tres espais del municipi estan inclosos al Pla d'espais d'interès natural (els Aiguamolls del Baix Empordà, el massís del Montgrí i les illes Medes), i ocupen un 62% de la superfície del terme municipal.

L'existència d'aquest enorme patrimoni natural ha esdevingut un element clau en el plantejament del projecte de ciutat, i més concretament en la definició d'un nou model turístic. En efecte, les limitacions del model turístic de l'Estartit, centrat exclusivament en el sol i la platja, es començaren a fer evidents al principi dels 90, amb uns percentatges d'ocupació dels establiments turístics cada cop més baixos. Es va apostar, llavors, per diversificar l'oferta turística aprofitant el recurs que oferia el fons marí de les illes Medes, una de les reserves de flora i fauna marina més importants de la Mediterrània occidental, per al desenvolupament d'activitats lligades a la natura i els esports nàutics.

Les illes Medes no han estat, però, l'únic exemple d'oferta turística vinculada als espais naturals. El seu èxit ha esperonat altres iniciatives més recents, com la creació d'itineraris de visita als Aiguamolls de l'Empordà, la senyalització de rutes a peu i en bicicleta per a ús turístic al massís del Montgrí i la Plana Agrícola o la possible ampliació del «model Medes» a la façana marítima del Montgrí.

La conversió dels espais naturals en recursos turístics comporta importants beneficis, però planteja, alhora, alguns interrogants. S'està tenint en compte

Les illes Medes són una de les reserves de flora i fauna marina més importants de la Mediterrània Occidental.

la capacitat de càrrega dels ecosistemes? Quins efectes negatius pot tenir la sobrefreqüentació dels espais naturals? Podem matar, així la gallina dels ous d'or? En definitiva, zés sostenible aquest model?

L'Agenda 21, l'avaluació del model

L'elaboració de l'Agenda 21 de Torroella de Montgrí-l'Estartit, aprovada el maig de 2003, fou un bon moment per plantejar tots aquests interrogants. L'Agenda 21 té com a objectiu treballar per a la sostenibilitat del model de desenvolupament i permet incidir en la realitat dels municipis amb l'elaboració de propostes per solucionar les problemàtiques detectades.

El procés d'Agenda 21 parteix d'una diagnosi on es recull i se sintetitza tota la informació existent sobre el municipi i es detecten els principals punts forts i punts febles que afecten el seu desenvolupament. La consideració conjunta dels aspectes ambientals, socials i econòmics en la seva elaboració permeten obtenir una visió realment transversal del territori i identificar les interrelacions i els vincles existents entre aquestes tres dimensions bàsiques de la sostenibilitat. Així, en el cas de Torroella de Montgrí-l'Estartit, l'anàlisi de l'estat de conservació dels sistemes naturals i l'anàlisi del sector turístic van permetre avaluar el model

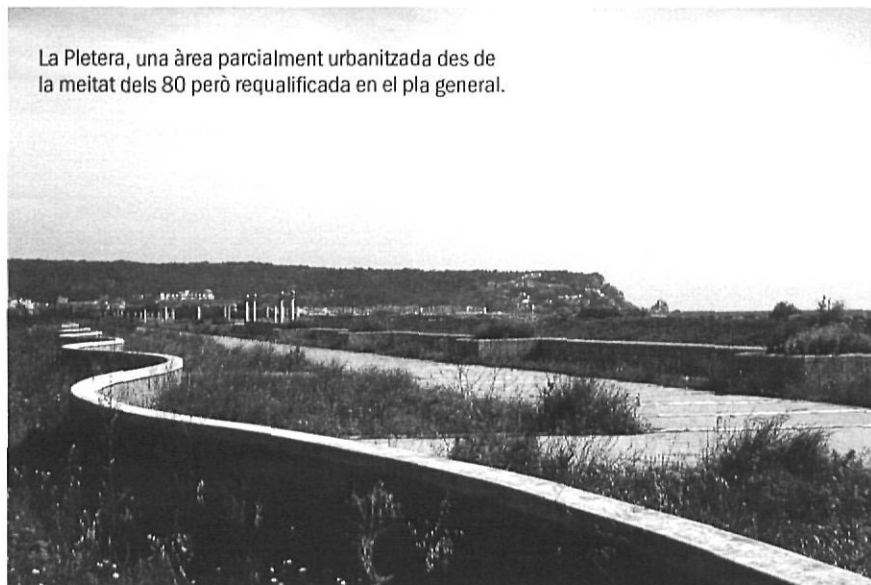
d'ús del patrimoni natural en el projecte de ciutat i identificar-ne els avantatges i inconvenients.

Respecte dels punts forts s'evidencia el que ja hem avançat. La promoció dels espais naturals del municipi ha permès diferenciar el model turístic de l'Estartit oferint un producte cada cop més valorat pel turista. En efecte, la potenciació de les activitats lligades amb la natura i els esports nàutics arran de la creació de la Reserva Marina de les illes Medes ha aconseguit la captació de nous segments de demanda turística. Així, l'extraordinari valor ecològic del seu fons marí ha provocat l'aparició de noves empreses, relacionades principalment amb el turisme subaquàtic, com els centres de busseig. Es tracta d'un tipus de turisme que genera efectes molt positius, ja que el visitant disposa d'un nivell socioeconòmic superior a la mitjana, és molt sensible al medi ambient i tendeix a repetir la seva estada. La creació de la Reserva Marina també ha permès desestacionalitzar l'oferta amb l'allargament de la temporada turística. Enfront dels tres mesos de les destinacions de sol i platja tradicionals, l'Estartit ha consolidat una temporada de set mesos, des de Setmana Santa fins al novembre, fet que ha permès a hotels i comerços estar oberts durant més temps.

L'evidència que el patrimoni natural comporta efectes positius per a

l'economia local ha contribuït a apai-vagar les reticències que, en certs sectors econòmics del municipi, provoca la protecció del medi. D'aquesta manera ha augmentat la consciència de la necessitat de protegir espais naturals i restaurar àrees afectades per processos de degradació per tal d'afavorir el seus ús turístic. Així, les illes Medes són una Reserva Marina de 511 Ha que inclouen 93 Ha estrictament protegides on estan prohibides la pesca i l'extracció de recursos marins i es regula el nombre d'immersions. Aquest fet ha tingut efectes molt positius sobre les poblacions de peixos, que han augmentat en abundància d'espècies vulnerables i en la talla mitjana. D'altra banda, els Aiguamolls del Baix Empordà han estat objecte del programa LIFE «Restauració i ordenació de les llacunes i sistemes costaners del Baix Ter», on s'aposta per la recuperació de l'espai i la creació d'itineraris de visita.

No obstant això, el paper dels espais naturals com a recursos turístics també comporta una sèrie de problemes. Un exemple d'aquest fet el trobem a les illes Medes. Malgrat que, com hem indicat, la seva protecció ha tingut efectes positius per a les poblacions de peixos, el poder d'atracció de l'espai ha provocat també tot un seguit d'inconvenients. En efecte, en la gestió de la Reserva Marina s'han hagut de fer compatibles els interessos conservacionistes amb els interessos econòmics relacionats amb el submarinisme i els vaixells del creuer. L'organisme responsable de la gestió de l'espai és el Departament de Medi Ambient i l'organisme rector és el Consell Assessor de les illes Medes, on estan representats tots els sectors implicats, com l'Administració local, la Generalitat, el sector turístic relacionat amb la seva explotació o el Departament d'Ecologia de la Universitat de Barcelona, que realitza el

La Pletera, una àrea parcialment urbanitzada des de la meitat dels 80 però requalificada en el pla general.

seguiment temporal de la Reserva Marina. El Departament de Medi Ambient ha d'aprovar, amb l'informe previ del Consell Assessor, un pla que garanteixi l'equilibri ecològic de les àrees protegides de les illes Medes. El Pla per a la conservació de les àrees protegides de les illes Medes fixa actualment el nombre màxim d'immersions permeses en 450 diàries. Els científics de la Universitat de Barcelona consideren que aquest nombre és excessiu i deriva en una sobrefreqüentació d'alguns sectors del medi marí. Segons els seus estudis, aquest fet provoca la degradació d'algunes comunitats de fauna fixa (com les gorgònies, el corall i els briozous), que donen bona part de la seva bellesa al paisatge submarí. D'altra banda també denuncien que la manca de vigilància estricta d'aquest medi facilita la pesca furtiva de peixos i corall.

L'exemple de les Medes, malgrat que té aspectes molt positius, adverteix dels possibles perills que pot comportar una promoció dels espais naturals que no estigui supeditada a la seva protecció. Aquest fet és especialment important en un municipi com el de Torroella de Montgrí-l'Estartit, que rep un flux turístic enorme vinculat encara, de forma majoritària, a l'oferta de sol i platja. Si els espais naturals del municipi rebessin tot aquest flux, superarien amb escreix la seva capacitat de càrrega i es produirien efectes molt negatius des del

punt de vista ambiental (degradació d'espais, abocaments incontrolats, obertura de camins, destrucció de flora, eliminació d'hàbitats faunístics, rics d'incendis...).

En aquest sentit, és evident que no és el mateix promocionar espais naturals en territoris en declivi que fer-ho en nuclis de tradició turística com l'Estartit. En el primer cas, aquest tipus de turisme és l'única sortida d'una economia feble i una població en regressió i, d'altra banda, la pressió que poden rebre els espais naturals serà, probablement, més reduïda. En el segon cas, el turisme d'espais naturals, malgrat els importants beneficis que comporta, és el complement d'un turisme tradicional més massificat i principal font d'ingressos de l'economia local. En conseqüència, cal saber-lo vincular correctament per minimitzar els impactes que genera.

El Pla d'acció, compatibilitzar ús i protecció

Els resultats obtinguts en la diagnosi de l'Agenda 21 serveixen de base per a la redacció del Pla d'acció local per a la sostenibilitat (PALS). Aquest és l'element decisiu per avançar cap a un municipi més sostenible, ja que conté els objectius estratègics que es volen assolir i les actuacions concretes per fer-los possible.

El PALS de Torroella de Montgrí-l'Estartit intenta respondre a les

L'Agenda 21 ha evidenciat la necessitat de fer compatible l'ús i la protecció dels espais naturals con una peça clau en el projecte de ciutat

problemàtiques detectades en la diagnosi, una de les quals, com hem vist, es refereix a la difícil relació entre espais naturals i ús turístic. L'objectiu general és fer possible un ús racional d'aquests espais per tal d'evitar la seva degradació i permetre que es valorin també com a recurs turístic. Es tracta, doncs, de compatibilitzar l'ús i la protecció amb la creació (o redefinició) de les figures de gestió més adients en cada un dels espais naturals del municipi.

A les illes Medes el Pla d'acció ha plantejat una redefinició del model d'aprofitament sota la consideració d'aquest espai com a ecosistema, per tal d'evitar els impactes ocasionats per la sobrefreqüentació que s'havien posat de manifest en la diagnosi. Així, es proposa un replantejament del nombre d'immersions diàries tenint en compte la capacitat de càrrega de l'ecosistema, sense que aquest fet redundi, però, de manera negativa en l'economia local. En aquest sentit, la realització d'un estudi econòmic podria evidenciar que l'augment en la qualitat del busseig a causa de la disminució d'immersions permetria

mantenir els ingressos econòmics. Altres actuacions que es proposen són intensificar la vigilància a l'espai per garantir el compliment de la normativa, garantir també un repartiment més homogeni del nombre d'immersions diàries a nivell espacial i temporal i reforçar la divulgació i educació ambiental a l'espai. D'altra banda, es recomana no estendre la protecció de les Medes a la façana marítima del Montgrí fins que el «model Medes» estigui més consolidat i hi hagi garanties clares que es compatibilitzarà l'ús i la protecció.

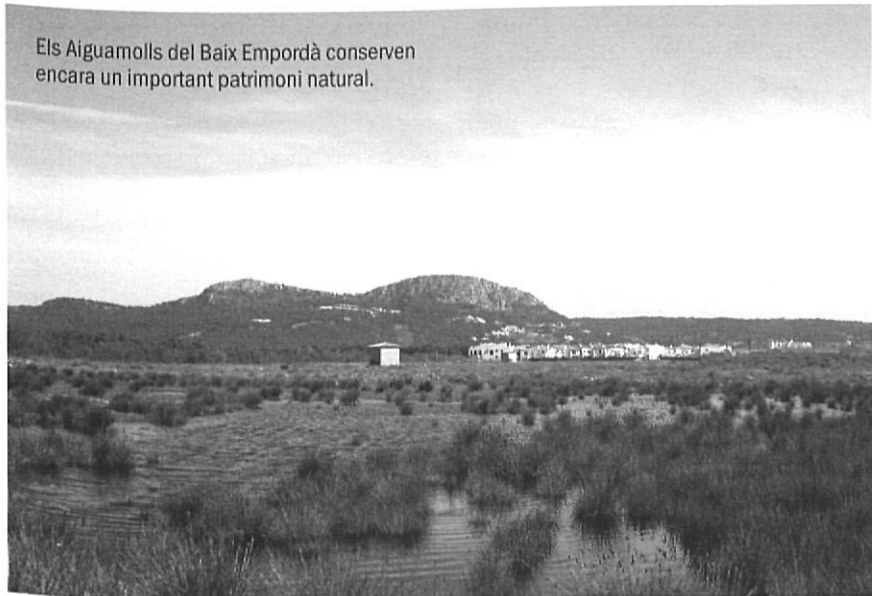
El massís del Montgrí és un espai en un bon estat de conservació general, una de les poques excepcions dins de l'entorn urbanístic de la Costa Brava. És per això que esdevé un element revaloritzador i d'especial atractiu per a Torroella de Montgrí-l'Estartit. No obstant això, la important disminució dels usos ramaders i del conreu de la vinya han fet perdre l'estructura en mosaic del paisatge, i han fet augmentar el risc d'incendis, un aspecte que la promoció de l'espai no pot obviar. L'Agenda 21 aposta per la redacció del Pla especial de

protecció del medi natural i el paisatge (obligatori en tractar-se d'un espai PEIN) que incorpori un Pla d'ús i gestió on es promoció l'ús públic, tenint en compte, però, la capacitat de càrrega de l'ecosistema i el risc d'incendis.

Els Aiguamolls del Baix Empordà, malgrat la forta atomització i degradació que han sofert en l'últim segle a causa de les activitats agrícoles i la pressió urbanística, conserven encara un important patrimoni natural. La realització des de l'any 1999 del Projecte LIFE «Restauració i ordenació de les llacunes i sistemes costaners del Baix Ter» ha permès iniciar la recuperació d'aquest espai i promoure'n tímidament l'ús públic a través d'itineraris. En aquest cas es proposa l'execució d'una segona fase del projecte amb la redacció d'un Pla de gestió, que hauria de ser finançat per la Direcció General de Costes, que ha de permetre la recuperació integral de l'espai amb la incorporació d'una proposta d'actuacions per al sector de la Pletera i un pla d'usos. Actualment ja hi ha una proposta d'actuacions per a la restauració dels ecosistemes costaners de la Pletera, elaborada per l'Institut d'Ecologia Aquàtica i el Departament de Ciències Ambientals de la Universitat de Girona, que contempla l'eliminació de les traces de la urbanització de la Pletera (parcialment executada des de la meitat dels 80 i requalificada pel Pla general) i la creació de llacunes. La redacció del pla d'usos hauria de contemplar l'increment en el nombre de visitants que pot comportar la recuperació d'aquest espai, aprofitant l'experiència en aquest sentit del Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà.

La Plana Agrícola i el riu Ter són espais que malgrat que no disposen de figures explícites de protecció són claus a l'hora de configurar la imatge

Els Aiguamolls del Baix Empordà conserven encara un important patrimoni natural.

Arbres fruiters a la plana agrícola del Baix Ter; al fons, Torroella i el massís del Montgrí.

del municipi. L'aprofitament agrícola del Ter, articulat a partir de dos grans conjunts de recs, ha permès fer arribar l'aigua arreu i donar lloc a una de les planes agrícoles més fèrtils de Catalunya, que configura un paisatge cultural molt atractiu. El Pla general ha suposat un notable avenç en la valorització de la Plana Agrícola en realitzar una ordenació del sòl no urbanitzable que considera fonamentals els conreus en la configuració espacial del municipi i que defineix els usos permesos en cada zona. L'Agenda 21 inclou la creació d'un parc agrícola per potenciar l'activitat agrària fent-la compatible amb la preservació del medi ambient i impulsar les activitats de lleure i de divulgació de la història, el patrimoni i la producció agrícola. També proposa la conservació del Tamariuà, un espai d'horta situat entre el riu Ter i el rec del Molí, al sud del nucli de Torroella de Montgrí. Pel que fa al Ter, la millora experimentada en la qualitat de l'aigua en els últims anys pot afavorir l'acostament de la població al riu, amb la publicació d'itineraris de natura i impulsar campanyes mediambientals per donar a conèixer la riquesa vegetal i faunística d'aquest espai. Es proposa, a més, la redacció d'un Pla d'ús i ges-

tió de les ribes del Ter per afavorir la conservació, la restauració i la millora del riu el bosc de ribera i per ordenar l'ús públic de l'espai.

Tot plegat s'ha complementat amb la proposta de creació d'un servei de control, manteniment i neteja de l'entorn que vetlli per tots aquells aspectes que necessiten una gestió específica (recollida de deixalles, desbrossament selectiu de la vegetació, control de l'abocament de runes, manteniment dels cursos fluvials, manteniment dels camins rurals...) amb l'objectiu de millorar la qualitat del paisatge del municipi i dignificar-ne la imatge.

Aquest model es basa, en definitiva, a promocionar els espais naturals com a elements de qualitat i de singularitat del municipi, supeditant, però, les activitats d'oci i turisme a les determinacions dels diferents plans d'ús i gestió. Es tracta, doncs, de garantir que aquest ús sigui realment sostenible i assegurar que el model es mantingui al llarg del temps.

El paper actiu del territori en els processos de desenvolupament local

L'important rol que el patrimoni natural adopta en el projecte de ciutat

a Torroella de Montgrí-l'Estartit no és una excepció. En els últims anys hem assistit a l'aparició de nombrosos processos de desenvolupament local que es basen en la valorització de l'especificitat del lloc, de la seva identitat territorial. Així, el patrimoni natural i cultural, el paisatge, les tradicions, les festes locals... en definitiva, els recursos territorials, han esdevingut motors de projectes dirigits no només a atraure fluxos supralocals (una inversió, un turista, un centre comercial...) sinó també a afavorir la cohesió, l'autoestima i el propi coneixement per part de la societat local.

El fet que aquest procés de revalorització del territori s'hagi produït en un context de creixent globalització podria semblar paradoxal. En realitat, però, la globalització no ha disminuït la importància del lloc i de les seves especificitats, però sí que ha modificat clarament el seu paper, que ha passat de ser passiu a ser actiu. Així, a l'escala local es generen una sèrie de valors (ambientals, culturals, socials, simbòlics...) que interessen a nivell supralocal i responen a una demanda cada cop més diversificada.

D'aquesta manera, en un context on la distància és més relativa que mai, les característiques de cada lloc són elements clau per a la localització dels fluxos globals. Amb tot, cal no oblidar que el fet de disposar de recursos territorials no és una condició suficient per activar processos de desenvolupament local. És necessari que els actors locals en percebin l'existència, els posin en valor a través de projectes locals compartits i en realitzin un ús sostenible, que assegurï la seva pervivència en el temps.

En aquest context el patrimoni natural, com a element específic i dotat de múltiples valors (ambientals, paisatgístics, simbòlics...), esdevé un recurs cada cop més valoritzat en els

Es tracta de promocionar els espais naturals com a elements de qualitat i de singularitat, i de garantir que el seu ús es mantingui al llarg del temps

projectes locals. Aquest fet es reflecteix en la *Declaració de Torroella de Montgrí-l'Estartit* que es redactà després d'unes Jornades organitzades a l'Estartit el 2003 sobre «Planificació i gestió del paisatge turístic. La regeneració de zones turístiques madures». En la *Declaració* es posa èmfasi en el fet que les estratègies de recuperació de les zones turístiques madures s'han de basar en la protecció i rehabilitació del paisatge «en tant que marc diferenciador i revitalitzador de l'activitat d'aquestes àrees i com a signe d'identitat dels llocs, per tal d'avançar cap a un turisme sostenible que busqui en les qualitats dels paisatges les condicions necessàries per a la seva durabilitat». Per fer-ho possible es proposen actuacions com la protecció i rehabilitació d'espais naturals i zones agrícoles, el fre en l'ocupació del litoral o la recuperació i renovació d'espais degradats.

Torroella-l'Estartit, un referent en l'ús sostenible del patrimoni natural

No és casualitat que aquesta declaració se signés precisament a Torroella de Montgrí-l'Estartit. Per tot el que hem

comentat, aquest és un dels municipis de Catalunya on el patrimoni natural té un rol més destacat en el projecte de ciutat. A més, l'existència de diverses iniciatives recents poden enfortir i diversificar encara més aquest model de cara al futur.

En aquest sentit cal destacar l'obertura, l'any 2003, del Centre Cultural de la Mediterrània Can Quintana, que, partint del territori del Baix Ter, pretén mostrar la diversitat natural i cultural de l'espai de la Mediterrània. Aquesta iniciativa s'afegeix a d'altres que s'han desenvolupat amb l'objectiu de potenciar el nucli de Torroella de Montgrí. La promoció del nucli històric i el centre comercial o l'oferta d'activitats culturals de prestigi derivades, en bona part, de l'especialització de Torroella en el camp de la música (com el Festival de Música) en són alguns exemples. D'aquesta manera un altre recurs territorial, en aquest cas el patrimoni historicocultural i arquitectònic, s'està incorporant també a l'oferta turística del municipi.

Un altre element que caldrà tenir en compte és la pròxima creació d'un parc natural que englobi les Medes, el

Montgrí i els Aiguamolls del Baix Empordà, anunciada recentment pel conseller de Medi Ambient i Habitatge, Salvador Milà. El parc natural ha de permetre coordinar i impulsar la gestió dels diversos espais amb la voluntat de fer compatible la seva protecció i les activitats que s'hi desenvolupen. Això no obstant, s'haurà de tenir en compte que la figura del parc natural, tal com va passar amb la protecció de les Medes, esdevindrà una marca turística de considerables dimensions per al municipi. És per això que el parc hauria de disposar dels recursos suficients que permetin crear les eines per gestionar la pressió que es produirà a causa de l'augment de visitants. D'altra banda, és evident que els tres espais que es volen incloure en el parc natural són molt diferents entre si. Per això, les figures de gestió que es proposin hauran de ser diferenciades i adaptades a les particularitats de cada lloc. Per tot plegat, els aspectes plantejats a l'Agenda 21 poden ser un punt de partida.

Sembla, doncs, que el model es consolida. L'experiència que el municipi Torroella-l'Estartit ha adquirit al llarg dels anys a cercar l'equilibri entre promoció i conservació del patrimoni natural està donant els seus fruits. Un equilibri difícil i sovint contradictori, com és d'esperar en un procés tan recent i amb tants interessos en joc. Però necessari per avançar cap a un desenvolupament local sostenible basat en les potencialitats del territori. En aquest àmbit Torroella de Montgrí-l'Estartit hauria de ser ja un referent.

Moisés Jordi, *ambientòleg*,
Obdúlia Gutiérrez, *geògrafa*
i Isabel Salamaña, *geògrafa*,
són redactors de l'Agenda 21
de Torroella de Montgrí-l'Estartit.

Les illes Medes
des de la platja de l'Estartit.